RAQAMLI DISKURSDA XUSHMUOMALALIKNING MULTIMODAL IFODALANISHI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA TADQIQOT ISTIQBOLLARI

Xasanova Mahliyo Baxtiyorjon qizi
Andijon Davlat Chet tillari instituti magistranti
Ilmiy rahbar: f.f.f.d., dotsent **M.Z. Qosimova**
https://doi.org/10.5281/zenodo.22887601

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada zamonaviy raqamli kommunikatsiya sharoitida xushmuomalalikning multimodal ifodalanish xususiyatlari nazariy va pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli diskursda kommunikativ mazmun faqat verbal vositalar orqali emas, balki emoji, emotikon, stiker, punktuatsiya va boshqa vizual-grafik birliklar orqali ham shakllanishi yoritiladi. Maqolada raqamli diskurs, xushmuomalalik va multimodallik tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinib, verbal hamda noverbal vositalarning kommunikativ ma’no yaratishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, multimodal vositalarning nutqiy harakatlarni yumshatish, emotsional munosabatni ifodalash, samimiylikni kuchaytirish va kommunikativ noaniqlikni kamaytirishdagi pragmatik funksiyalari asoslanadi. Tadqiqot natijalari raqamli diskursda xushmuomalalikni turli semiotik resurslarning o‘zaro integratsiyasi asosida shakllanuvchi murakkab kommunikativ hodisa sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

ABSTRACT

This article examines the multimodal expression of politeness in contemporary digital communication from theoretical and pragmatic perspectives. It explores how communicative meaning in digital discourse is constructed not only through verbal means but also through emojis, emoticons, stickers, punctuation, and other visual and graphic resources. The relationship between the concepts of digital discourse, politeness, and multimodality is analysed, with particular attention given to the role of verbal and non-verbal resources in meaning-making. The study also discusses the pragmatic functions of multimodal resources in mitigating speech acts, expressing emotional attitudes, enhancing solidarity, and reducing communicative ambiguity. The findings demonstrate the importance of investigating politeness in digital discourse as a complex communicative phenomenon emerging from the interaction and integration of various semiotic sesources.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются особенности мультимодального выражения вежливости в условиях современной цифровой коммуникации с теоретической и прагматической точек зрения. Освещается, что коммуникативный смысл в цифровом дискурсе формируется не только посредством вербальных средств, но и с помощью эмодзи, эмотиконов, стикеров, пунктуации и других визуально-графических средств. Анализируется взаимосвязь понятий цифрового дискурса, вежливости и мультимодальности, а также рассматривается роль вербальных и невербальных средств в процессе формирования коммуникативного значения. Особое внимание уделяется прагматическим функциям мультимодальных средств в смягчении речевых актов, выражении эмоционального отношения, усилении доброжелательности и снижении коммуникативной неопределённости. Результаты исследования показывают необходимость изучения вежливости в цифровом дискурсе как сложного коммуникативного явления, формирующегося в результате взаимодействия и интеграции различных семиотических ресурсов.

Kalit so‘zlar: raqamli diskurs, xushmuomalalik, multimodallik, pragmatika, kommunikatsiya, semiotik vositalar, emoji, raqamli muloqot, lingvistik vositalar

KIRISH

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi insonlar o‘rtasidagi kommunikatsiya shakllariga sezilarli ta'sir ko‘rsatdi. An'anaviy og‘zaki va yozma muloqot shakllari bilan bir qatorda ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, onlayn platformalar va boshqa raqamli kommunikatsiya vositalari insonlarning kundalik hayotida muhim kommunikativ makonga aylandi. Natijada tilning qo‘llanish doirasi, kommunikativ strategiyalar va ma'no hosil qilish mexanizmlarida yangi xususiyatlar yuzaga keldi. Raqamli muloqotning asosiy jihatlaridan biri shundaki, unda kommunikativ mazmun faqat so‘zlar orqali ifodalanmaydi. Matnga qo‘shilgan emoji, emotikon, stiker, punktuatsion belgi, grafik shakl yoki boshqa vizual birlik ham kommunikativ ma'noni shakllantirishda faol ishtirok etadi. Shu sababli zamonaviy raqamli kommunikatsiyani faqat lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilish yetarli emas. Uni turli semiotik resurslarning o‘zaro munosabati asosida o‘rganish talab etiladi. Multimodallik nazariyasiga ko‘ra, kommunikativ ma'no birgina til vositasida emas, balki bir nechta semiotik modalliklarning o‘zaro hamkorligi orqali yuzaga keladi. Raqamli kommunikatsiyada verbal matn, tasvir, emoji, rang, grafika va boshqa vositalar birgalikda yagona kommunikativ mazmunni hosil qiladi. Multimodallik kommunikatsiyadagi turli modalliklarning bir butun matn yoki kommunikativ hodisa doirasida integratsiyasini o‘rganadi. Mazkur masala xushmuomalalik fenomenini tadqiq etishda ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki an'anaviy kommunikatsiyada xushmuomalalik asosan leksik, grammatik va pragmatik vositalar orqali ifodalangan bo‘lsa, raqamli muloqotda unga qo‘shimcha tarzda turli multimodal vositalar ham faol qo‘shilmoqda. Masalan, oddiy iltimos gapiga emoji qo‘shilishi uning ohangini yumshatishi, minnatdorchilikni kuchaytirishi yoki suhbatdoshga nisbatan yaqinlikni ifodalashi mumkin. Zamonaviy tadqiqotlarda ham emoji va boshqa raqamli belgilar xushmuomalalik, birdamlik va yuzga tahdid soluvchi nutqiy harakatlarni yumshatish bilan bog‘liq pragmatik resurslar sifatida ko‘rilmoqda. Shu jihatdan raqamli diskursda xushmuomalalikning multimodal ifodalanishini o‘rganish zamonaviy pragmalingvistika, diskursologiya va qiyosiy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

TADQIQOTNING MAQSADI VA METODLARI

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi raqamli diskursda xushmuomalalikning multimodal ifodalanishiga doir nazariy yondashuvlarni tizimlashtirish hamda ushbu fenomenni lingvistik va pragmatik nuqtayi nazardan tadqiq etish istiqbollarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida tavsifiy, qiyosiy, pragmatik, diskursiv va multimodal tahlil metodlaridan foydalanildi. Nazariy manbalarni umumlashtirish orqali raqamli diskurs, xushmuomalalik va multimodallik tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi aniqlandi

RAQAMLI DISKURS TUSHUNCHASI VA UNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Diskurs tilning muayyan kommunikativ va ijtimoiy sharoitda qo‘llanishini ifodalovchi murakkab hodisadir. Diskursni faqat matn yoki nutq mahsuli sifatida tushunish to‘liq yondashuvni ta'minlamaydi. Chunki uning mazmuni kommunikativ vaziyat, ishtirokchilar, ijtimoiy munosabatlar va madaniy omillar bilan chambarchas bog‘liq.Raqamli diskurs esa kommunikatsiyaning raqamli texnologiyalar vositasida amalga oshiriladigan shakllarini qamrab oladi. U ijtimoiy tarmoqlardagi post va izohlar, messenjerlardagi yozishmalar, forumlar, bloglar va boshqa onlayn kommunikativ shakllarni o‘z ichiga oladi. Raqamli diskursda janr, uslub, pozitsiya va multimodallik kabi omillar muhim o‘rin tutadi. Raqamli diskursning bir qator o‘ziga xos xususiyatlarini ajratib ko‘rsatish mumkin:

Birinchidan, interaktivlik. Raqamli muloqot ko‘pincha ishtirokchilarning tezkor yoki nisbatan tezkor javob almashinuvi asosida shakllanadi. Ikkinchidan, qisqalik va ixchamlik. Raqamli muhitda foydalanuvchilar ko‘pincha ma'noni qisqa shaklda ifodalashga intiladi. Uchinchidan, gibridlik. Raqamli muloqot og‘zaki va yozma nutq xususiyatlarini birlashtiradi. Matn yozma shaklda bo‘lsa-da, unda og‘zaki nutqqa xos spontanlik, qisqartirish va emotsionallik kuzatiladi. To‘rtinchidan, multimodallik. Raqamli kommunikatsiyada ma'no verbal birliklar bilan bir qatorda vizual va grafik vositalar orqali ham hosil qilinadi. Beshinchidan, kontekstning o‘ziga xosligi. An'anaviy yuzma-yuz muloqotda mimika, imo-ishora va intonatsiya muhim rol o‘ynasa, raqamli kommunikatsiyada bunday vositalarning bir qismi emoji, stiker va boshqa grafik belgilar orqali kompensatsiya qilinadi. Aynan shu xususiyatlar raqamli

diskursni an'anaviy yozma kommunikatsiyadan farqlaydi va uni yangi lingvistik hamda pragmatik metodlar asosida o‘rganishni talab qiladi.

XUSHMUOMALALIK FENOMENINING PRAGMATIK TABIATI

Xushmuomalalik insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim kommunikativ hodisalardan biridir. U suhbatdoshga hurmat ko‘rsatish, uning kommunikativ manfaatlarini hisobga olish, ijtimoiy masofani boshqarish va nizoli vaziyatlarni yumshatishga xizmat qiladi. Pragmatik nuqtayi nazardan xushmuomalalik faqat muayyan so‘z yoki iboralarni qo‘llash bilan belgilanmaydi. Bir xil til birligi turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha pragmatik ma'no kasb etishi mumkin. Shu sababli xushmuomalalikni tahlil qilishda nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabat va madaniy omillarni hisobga olish zarur. An'anaviy xushmuomalalik nazariyalarida suhbatdoshning ijtimoiy mavqei va kommunikativ manfaatlarini saqlash muhim omil sifatida qaraladi. Ayrim nutqiy harakatlar suhbatdoshning kommunikativ mavqei yoki erkinligiga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday holatlarda so‘zlovchi turli yumshatish vositalaridan foydalanadi.

Masalan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri: Eshikni yoping. konstruksiyasi bilan: Iltimos, eshikni yopib yubora olasizmi? konstruksiyasi o‘rtasida pragmatik farq mavjud. Ikkinchi variantda iltimos, savol shakli va yumshatish vositalari birgalikda xushmuomalalikni yuzaga keltiradi. Ingliz tilida ham mazkur hodisa quyidagicha namoyon bo‘lishi mumkin:

Close the door. va Could you please close the door? Ikkinchi misolda modal birlik va please elementi kommunikativ talabni yumshatishga xizmat qiladi. Biroq raqamli muloqotda mazkur vositalarga yana qo‘shimcha semiotik birliklar qo‘shiladi: Could you please send it today? 😊 yoki Iltimos, bugun yuborib yuborsangiz 😊 Bu holatda emoji verbal mazmunni takrorlash bilan cheklanmaydi. U nutqiy harakatning umumiy pragmatik ohangiga ta'sir ko‘rsatadi. Ayrim kontekstlarda emoji iltimosning qat'iyligini yumshatishi, suhbatdoshga nisbatan samimiy munosabatni kuchaytirishi yoki kommunikativ noaniqlikni kamaytirishi mumkin.

Raqamli kommunikatsiyada emoji yuzga tahdid soluvchi mazmunni yumshatish va birdamlikni kuchaytiruvchi vosita sifatida ham tavsiflangan.

MULTIMODALLIK VA RAQAMLI KOMMUNIKATSIYA

Multimodallik kommunikatsiyada bir nechta semiotik modalliklarning o‘zaro uyg‘unlashuvini anglatadi. Bunday modalliklarga lingvistik, vizual, grafik va boshqa belgilar tizimi kirishi mumkin. An'anaviy kommunikatsiyada nutq, ovoz, intonatsiya, mimika va imo-ishora birgalikda ma'no hosil qiladi. Raqamli kommunikatsiyada esa bu vositalarning ayrimlari boshqa belgilar orqali ifodalanadi. Masalan:

- mimika o‘rnida — emoji;
- imo-ishora o‘rnida — stiker yoki GIF;
- intonatsiya o‘rnida — punktuatsiya va grafik vositalar;
- emotsional ohang o‘rnida — emoji yoki takroriy belgilar.

Shunday qilib, raqamli kommunikatsiya an'anaviy noverbal vositalarning oddiy nusxasi emas, balki yangi semiotik imkoniyatlarga ega mustaqil kommunikativ makon hisoblanadi. Multimodal kommunikatsiyada alohida belgining ma'nosidan ko‘ra, uning boshqa belgilar bilan munosabati muhimdir. Masalan:

Rahmat.
Rahmat 😊
Rahmat!!! 💜

Ushbu uchta birlikning asosiy verbal mazmuni bir xil bo‘lsa-da, ularning pragmatik va emotsional ta'siri turlicha. Birinchi birlik neytral minnatdorchilikni, ikkinchisi samimiyroq munosabatni, uchinchi birlik esa kuchli emotsional minnatdorchilikni ifodalashi mumkin.

Demak, multimodal tahlilda matn va unga qo‘shilgan belgilarni bir-biridan ajratib emas, balki yagona kommunikativ birlik sifatida ko‘rib chiqish lozim.

RAQAMLI DISKURSDA XUSHMUOMALALIKNING MULTIMODAL VOSITALARI

Raqamli diskursda xushmuomalalik bir nechta vositalar orqali ifodalanishi mumkin. Ularni shartli ravishda quyidagi guruhlarga ajratish mumkin.

1.**Verbal vositalar**

Verbal vositalar xushmuomalalikni ifodalashning asosiy lingvistik shakllaridir. Ularga:

- murojaat shakllari;
- iltimos birliklari;
- minnatdorchilik birliklari;
- kechirim so‘rash vositalari;
- modal birliklar;
- yumshatish vositalari;
- bilvosita nutqiy konstruksiyalar kiradi.

Masalan:

Could you possibly help me?

Iltimos, imkoningiz bo‘lsa yordam bera olasizmi?

Har ikki misolda ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri talab emas, balki yumshatilgan kommunikativ shakl qo‘llangan.

2.Emoji va emotikonlar

Emoji zamonaviy raqamli kommunikatsiyaning eng faol multimodal vositalaridan biridir. Ular emotsional holatni ifodalash bilan birga nutqiy harakatning pragmatik mazmuniga ham ta'sir qiladi. Masalan: Thank you 😊 va Thank you. gaplari semantik jihatdan yaqin bo‘lsa-da, kommunikativ ta'siri turlicha bo‘lishi mumkin. Emoji xushmuomalalikning quyidagi funksiyalarini bajarishi mumkin:

- nutqiy harakatni yumshatish;
- samimiylikni kuchaytirish;
- minnatdorchilikni ta'kidlash;
- suhbatdosh bilan yaqinlik yaratish;
- pragmatik noaniqlikni kamaytirish.

Emoji raqamli muloqotda mustaqil bezak emas, balki ma'no hosil qilishda qatnashuvchi pragmatik resurs sifatida ham baholanmoqda

3.Stiker va boshqa vizual vositalar

Stikerlar raqamli muloqotda murakkab emotsional va kommunikativ mazmunni qisqa shaklda ifodalash imkonini beradi. Ular ba'zan verbal matnni to‘ldiradi, ba'zan esa uning o‘rnini egallaydi. Masalan, minnatdorchilik yoki tabrik mazmunidagi stiker alohida so‘z ishlatilmasdan ham ma'lum kommunikativ maqsadni ifodalashi mumkin. So‘nggi tadqiqotlarda stikerlarning affektiv, illokutiv, interaktiv va boshqa kommunikativ funksiyalari hamda ularning xushmuomalalik bilan bog‘liq imkoniyatlari alohida ko‘rib chiqilmoqda.

4.Punktuatsiya va grafik vositalar

Raqamli diskursda punktuatsion belgilar faqat grammatik vazifani bajarmaydi. Ular nutqning pragmatik ohangiga ham ta'sir ko‘rsatadi. Masalan:

Thank you.
Thank you!
Thank you!!!

Ushbu birliklarda undov belgilarining soni minnatdorchilikning emotsional intensivligini o‘zgartirishi mumkin. Shuningdek, bosh harflar, harflarning takrorlanishi va boshqa grafik vositalar ham ma'no hosil qilishda qatnashadi:

THANK YOU!

Rahmaaat 😊

Bunday birliklarning pragmatik ma'nosi faqat lug‘aviy mazmun bilan belgilanmaydi. Ularning grafik shakli ham kommunikativ ta'sirni yuzaga keltiradi.

5.Verbal va multimodal vositalarning integratsiyasi

Raqamli diskursda xushmuomalalikning eng muhim jihati alohida vositalarning mavjudligida emas, balki ularning o‘zaro birikishidadir.

Masalan:

I'm sorry, I can't help you today 😔 mazmunida verbal kechirim ifodasi va emoji birgalikda kommunikativ ma'no hosil qiladi. Xuddi shuningdek: Kechirasiz, bugun yordam bera olmayman 🙏 birligida verbal va multimodal vositalar o‘zaro integratsiyalashgan. Bunday holatlarda multimodal vosita verbal birlikning ma'nosini:

- kuchaytirishi;
- yumshatishi;
- to‘ldirishi;
- aniqlashtirishi;
- ayrim hollarda o‘zgartirishi mumkin.

MULTIMODAL XUSHMUOMALALIKNI TADQIQ ETISHNING ISTIQBOLLARI

Raqamli diskursda xushmuomalalikni multimodal nuqtayi nazardan o‘rganish bir qator ilmiy istiqbollarni ochadi. Birinchidan, xushmuomalalikning an'anaviy nazariyalarini raqamli kommunikatsiya sharoitida qayta ko‘rib chiqish imkoniyati yuzaga keladi. Chunki ko‘plab klassik nazariyalar yuzma-yuz yoki an'anaviy verbal kommunikatsiyaga asoslangan. Ikkinchidan, multimodal vositalarning pragmatik funksiyalarini tizimlashtirish mumkin. Emoji, stiker yoki punktuatsion belgining har bir kommunikativ vaziyatda bir xil ma'no bermasligi ularning kontekstual tahlilini talab qiladi. Uchinchidan, turli tillar va madaniyatlarda xushmuomalalikning multimodal ifodalanish xususiyatlarini qiyoslash imkoniyati mavjud. Bir til yoki madaniyatda samimiylik belgisi sifatida qabul qilinadigan vosita boshqa kommunikativ muhitda boshqa ma'no kasb etishi mumkin. To‘rtinchidan, multimodal xushmuomalalikni o‘rganish raqamli pragmatik kompetensiya tushunchasini yanada kengaytirishga xizmat qiladi. Zamonaviy foydalanuvchi faqat grammatik va leksik bilimga ega bo‘lishi emas, balki turli semiotik vositalarning kommunikativ ma'nosini to‘g‘ri anglay olishi ham muhimdir. Raqamli kommunikatsiyadagi xushmuomalalik tadqiqotlari hozirda turli platformalar va madaniy muhitlarda kengayib bormoqda, biroq natijalar platforma, kommunikativ vaziyat va tadqiqot metodlariga qarab farqlanishi qayd etiladi. Shu sababli ingliz va o‘zbek raqamli diskursini qiyosiy o‘rganishda aniq material tanlash va multimodal birliklarni yagona tahlil modeli asosida tasniflash muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Zamonaviy raqamli kommunikatsiya tilning yangi qo‘llanish shakllarini yuzaga keltirib, ma'no hosil qilish jarayonida turli semiotik resurslarning faol ishtirokini kuchaytirdi. Shu sababli raqamli diskursni faqat verbal birliklar asosida tahlil qilish uning kommunikativ xususiyatlarini to‘liq ochib bera olmaydi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, raqamli diskurs multimodal xarakterga ega bo‘lib, unda verbal va vizual-grafik vositalar o‘zaro integratsiya asosida kommunikativ ma'no hosil qiladi. Ikkinchidan, xushmuomalalik raqamli kommunikatsiyada faqat an'anaviy lingvistik vositalar orqali emas, balki emoji, stiker, punktuatsiya va boshqa multimodal resurslar yordamida ham ifodalanadi. Uchinchidan, multimodal vositalar verbal mazmunni oddiy takrorlash bilan cheklanmay, uni yumshatish, kuchaytirish, aniqlashtirish yoki emotsional jihatdan boyitish kabi pragmatik funksiyalarni bajaradi. To‘rtinchidan, raqamli diskursda xushmuomalalikni o‘rganishda kommunikativ vaziyat, ishtirokchilar o‘rtasidagi munosabat va madaniy omillarni hisobga olish zarur. Beshinchidan, multimodal xushmuomalalikni qiyosiy o‘rganish ingliz va o‘zbek tillarida kommunikativ strategiyalarning universal hamda milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Shunday qilib, raqamli diskursda xushmuomalalikning multimodal ifodalanishini o‘rganish pragmalingvistika, diskurs tahlili va qiyosiy tilshunoslikning

istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Kelgusidagi tadqiqotlarda ingliz va o‘zbek raqamli muloqoti materiallari asosida verbal, grafik va vizual vositalarning o‘zaro munosabatini tizimli tahlil qilish multimodal xushmuomalalikning milliy va universal modellarini aniqlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Barton, D., Lee, C. Language Online: Investigating Digital Texts and Practices. London: Routledge, 2013.
2. Brown, P., Levinson, S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
3. Herring, S. C. Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior. In: Barab, S., Kling, R., Gray, J. (eds.). Designing for Virtual Communities in the Service of Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
4. Jewitt, C. (ed.). The Routledge Handbook of Multimodal Analysis. London: Routledge, 2016.
5. Kress, G., van Leeuwen, T. Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication. London: Arnold, 2001.
6. Kress, G., van Leeuwen, T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. London: Routledge, 2006.
7. Leech, G. N. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983.
8. Van Leeuwen, T. Multimodality. In: The Handbook of Discourse Analysis. Wiley-Blackwell, 2015.
9. Iyanga-Mambo, E. Affective communication and multimodal politeness: Customer support agents in Spanish live chats. In: Multimodal Im/politeness: Signed, Spoken, Written. Amsterdam: John Benjamins, 2023.
10. Morsi, W. K. The Pragmatics of Emoji: A Multimodal Investigation of Politeness and Sarcasm in Student Interactions on Facebook, Twitter, and Reddit. Social Sciences & Humanities Open, 2026.
11. Ravelli, L. J., van Leeuwen, T. Modality in the Digital Age. Visual Communication, 2018.
12. Afriyanti, I. va boshqalar. Politeness Strategies in Social Media Communication: A Systematic Literature Review Study. Journal of Social Humanities & Education, 2026.